

УДК 621 (477.62) «19»:94

О.Г. Остапчук
м. Вінниця, Україна**ПРОБЛЕМИ ПЕРІОДИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ МАШИНОБУДУВАННЯ ДОНБАСУ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XX СТ.: ТЕХНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

У виробленні загальної концепції технологічної історії машинобудування Донбасу в другій половині XX століття важливе місце посідає розробка цілісної, аргументованої та належним чином науково обґрунтованої періодизації розвитку цієї галузі промисловості. Спроби вирішення цієї проблематики робилися науковцями, але стан розробки проблеми, без якої неможливо створити повну картину розвитку машинобудування, на наш погляд, не дозволяє вважати її розв'язаною.

Радянські фахівці, які займалися проблемами розвитку промисловості, в цілому, так і машинобудування, зокрема, використовували загальноприйняту в СРСР періодизацію економічної історії, називаючи дати початку та закінчення п'ятирічок, таким чином не враховуючи специфічних особливостей та тенденцій розвитку машинобудування.

Такий підхід, наприклад, присутній в таких працях, як: «Історія робітничого класу Української РСР», Т.2., «Історія народного господарства Української РСР. Т.3.», «Економіка промисловості Донбасу. 1945-1975рр.» [1].

На початку 1980-х рр. проблема періодизації знайшла дещо інший ракурс висвітлення в дослідженні М. Плюща [2], який акцентував увагу на діяльності робітників України в промисловості в 50-80ті рр. XX ст., у тому числі і машинобудування, та в хронологічній послідовності виділив такі етапи в діяльності працівників машинобудування: 1) 1950-ті рр. - досягнення у створенні нової техніки; 2) 1959-1965рр. – прискорення темпів зростання рівня механізації і автоматизації; 3) 1966-70 рр. – виробництво нових машин і механізмів; 4) 1970-ті рр. – посилення механізації та автоматизації виробництва.

Таким чином, розробка науково обґрунтованої періодизації історії галузі у межах Донбасу в основному залишалася поза увагою вчених.

Незважаючи на позитивні зрушення, які відбулися в українській історіографії періоду незалежності нашої країни, іноді докорінний перегляд науковцями історичних проблем, посилення уваги до раніше нерозглянутих питань, у виробленні вивіреної, обґрунтованої технологічної періодизації історії машинобудівної індустрії Донбасу в зазначений період не досягнуто прогресу.

Значний науковий інтерес становлять висновки, до яких прийшов дослідник післявоєнної історії Донбасу А. Саржан [3]. Так, вчений визначив, що 50-60ті рр. XXст. для машинобудування Донбасу були періодом як екстенсивного нарощування потужностей галузі, так і активного впровадження досягнень науково-технічного прогресу. Звернувши увагу на негативні процеси у роботі галузі у 70 – п.п. 80х рр., дослідник підкреслив, що наприкінці 1980х рр. у машинобудуванні, як і в інших провідних галузях промисловості, розпочалася техніко-економічна криза. Однак запропонована вченим періодизація є недостатньо розгорнутою, не виділені її основні критерії.

Таким чином, необхідність вироблення новітньої періодизації технологічної історії машинобудування Донбасу у другій половині XX ст. є досить актуальною. При цьому запропонований варіант повинен враховувати вже накопичений у сучасній історіографії досвід періодизації історії промисловості тих галузей, які тісно споріднені з машинобудуванням.

Це, перш за все, періодизація історії вугільної промисловості у 1943-1991 рр., розроблена З. Лихолобовою [4, с. 16].

Актуальною видається також концепція розвитку чорної металургії Донбасу у 50-80-ті рр. XX ст., запропонована А. Буждежаном [5].

Також періодизація повинна відобразити комплекс основних тенденцій, що були притаманні діяльності галузі з усіма її перевагами та недоліками. Періодизація історії машинобудування Донбасу в зазначений період має бути пов'язаною із загальною періодизацією економіки країни, а також враховувати вплив світових економічних процесів на промисловість регіону.

Головною метою цієї роботи є вироблення критеріїв, які будуть базисом для створення технологічної періодизації машинобудування Донбасу.

Вважаємо за доцільне запропонувати наступні критерії:

- економіко-технічний стан машинобудування;
- загальносвітові економічні впливи, рівень та специфіка їх реалізації у машинобудуванні Донбасу;
- тенденції розвитку промисловості країни, взагалі, і машинобудування, зокрема;
- роль машинобудування Донбасу у системі структури економічного потенціалу регіону та зміни в ній.

Використання вищеназваних критеріїв дає можливість представити наступну періодизацію машинобудування Донбасу в другій половині ХХ ст.:

1. Початок відбудови машинобудування Донбасу (1943-1950рр.):
 - підготовчий: відтворення виробничих потужностей в умовах війни (1943-1945);
 - досягнення довоєнного рівня виробництва (1945-1948рр.);
 - перевищення довоєнного рівня (1948-1950рр.)
2. Період завершення відбудови і поступова модернізація машинобудівної галузі (1950-кінець 1960х років):
 - завершення відбудови (початок 1950-х рр.);
 - модернізація галузі (1950-ті – середина 1960-х рр.);
 - машинобудування в умовах економічної реформи др. пол. 60х рр.
3. Назрівання кризового становища в машинобудуванні в умовах кризи командно-адміністративної системи (кінець 1960-х – 1985 роки):
 - виникнення та нарощення кризових явищ (кінець 1960-х – середина 1970х рр.);
 - загострення кризи (кінець 1970-х-середина 1980-х рр.);
 - провал спроб модернізації галузі в умовах «перебудови» (1985-1991рр.).

Початкові хронологічні межі 1943-1950рр. обумовлені тим, що відбудова машинобудівної індустрії розпочиналася з моменту вигнання нацистських загарбників з території Донбасу та України, і фактично тривала до кінця IV п'ятирічки, оскільки саме в цей час завершилася реконструкція заводів, було налагоджено випуск основної номенклатури виробництва. 1950-60-ті роки ХХ ст. характеризуються здійсненням модернізації машинобудування Донбасу та активним використанням досягнень науково-технічного прогресу. На підприємствах галузі великого значення набуває впровадження раціоналізаторських пропозицій та винаходів, прискореними темпами здійснюється механізація основних виробничих процесів. Великих масштабів в галузі набрало капітальне будівництво нових потужностей. Позитивний вплив мало використання економічних механізмів, запропонованих економічною реформою др. пол. 1960-х рр. Але саме в цей період також з'являються серйозні негативні тенденції в розвитку галузі. Як зазначають дослідники В. Баран та В. Даниленко: «...реформа в економіці... не дала вагомого результату, розбившись об стіну бюрократизму» [6, с. 165]. Виникають труднощі впровадження досягнень науково-технічного прогресу, гірше використовуються основні виробничі фонди, зросла матеріаломісткість продукції, хоча в зв'язку зі специфікою машинобудування, як провідної високотехнологічної галузі економіки, рівень науково-технічного потенціалу був на порядок вищий, ніж в інших галузях промисловості регіону. Для третього періоду розвитку машинобудування характерною є перевага негативних процесів у галузі над позитивними. Особливо гострими та помітними стають старіння основних виробничих фондів, зменшення темпів росту обсягів виробництва, погіршення основних техніко-економічних показників. Спроби реалізації політики «перебудови» та постановки завдання прискорити науково–

технічний прогрес не призвели до покращення ситуації та ще раз засвідчили неможливість розв'язання проблеми без докорінних системних змін всієї економіки та суспільства.

Таким чином, запропоновані критерії та їх характеристики, на нашу думку, дають можливість створення технологічної періодизації історії машинобудівної індустрії Донбасу в другій половині XX ст. та її введення в наукове коло питань економічної історії регіону і країни.

Література:

1. Історія робітничого класу Української РСР: У 2-х т./ Редкол.: І.О. Гуржій (відп. ред.) та інші. – К., 1967. – Т.2.; Історія народного господарства Української РСР. Т.3. – К.: Наукова думка, 1985.; Економіка промисловості Донбасу. 1945-1975рр. – К.: Наукова думка, 1977.
2. Плющ М.Р. Вклад робітничого класу Української РСР у прискорення науково-технічного прогресу в промисловості (50-70-і рр.). –К.: Наукова думка, 1981. – 246 с.
3. Саржан А.О. Зміни в соціально-економічній сфері Донбасу. Друга половина 40-х – кінець 80-х рр. XX ст. : Монографія. – Донецьк, 2004.- 412с.
4. Вугільний Донбас у другій половині XX століття: Колективна монографія / За ред. З.Г. Лихолобової. – Донецьк: Видавництво ДНУ, 2001. – 340 с.
5. Буждежан А.В. Проблема періодизації історії чорної металургії Донбасу у 50-80-х рр. XX ст. // Історичні і політологічні дослідження / Гол. ред. П.В. Добров. -2007. - №1/2. – С.316-319.
6. Баран В.К., Даниленко В.М. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-і рр.). – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – 304с.

В статті запропоновані періодизація історії машинобудування Донбасу в другій половині XX ст., а також критерії, на основі яких вона складена, проаналізовані основні підходи до розв'язання цієї проблеми, що існують в історіографії. Наведена періодизація бере до уваги основні економічні процеси країни та регіону, їх вплив на машинобудівну галузь. Коротко охарактеризовано найбільш важливі риси розвитку машинобудування на різних хронологічних етапах.

Ключові слова: машинобудування Донбасу, періодизація, критерії, економічні процеси, риси розвитку.

В статье предложены периодизация истории машиностроения Донбасса во второй половине XX ст., а также критерии, на основании которых она составлена, проанализированы существующие в историографии подходы в разрешении данной проблемы. Периодизация, приведенная в статье, принимает во внимание основные экономические процессы страны и региона, их влияние на машиностроительную отрасль Донбасса. Дана краткая характеристика наиболее важных черт развития отрасли на разных этапах.

Ключевые слова: машиностроение Донбасса, периодизация, критерии, экономические процессы, черты развития.

The article gives the periodisation of Donbass` machine-building industry history in two half twentieth centenary along with the criteria that it is based on. Current historiographical approaches to the solution of the problem are analyzed. The periodisation, put forward in the article, takes into account the main processes, characteristic of the country and the region`s economic history, their influence machine-building development. The most important features of the branch development at certain stages are given a short coverage.

Key words: Donbass` machine-building industry, periodization, criteria, economic processes, branch development.